

**AÇÃO SABERES
INDÍGENAS NA ESCOLA
NÚCLEO SC**

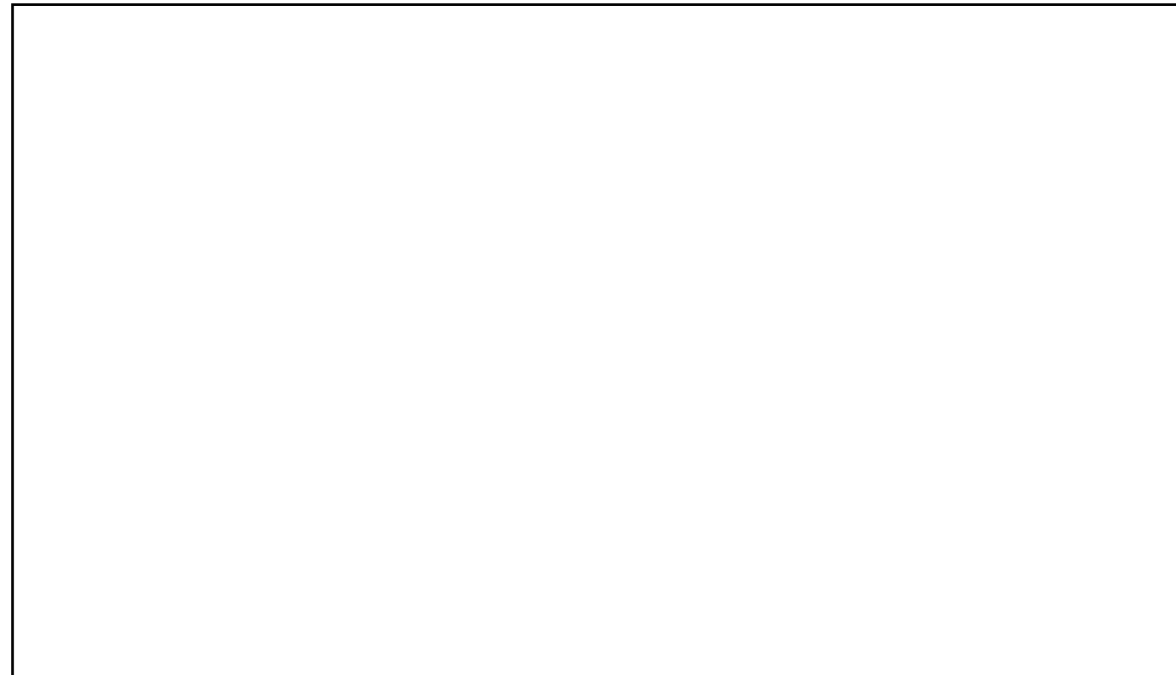
ARANDU MBARAETE RÃ

ARANDU MBARAETE RÃ

ORGANIZADORES

Cristiana Samaniego
Marco Antônio da Silva
Kennedy Antunes
Raiane Samaniego
Tainá Lima Orsi

Sumário

Este livro é resultado do trabalho coletivo de participantes da equipe ASIE SC na aldeia Tekoa Pira Rupá e é, portanto, de autoria coletiva:

ORGANIZADORES

Cristiana Samaniego
Marco Antônio da Silva
Kennedy Antunes
Raiane Samaniego
Tainá Lima Orsi

COORDENADORA ASIE NÚCLEO SC

Maria Dorothea Post Darella

FORMADORAS

Tainá Lima Orsi
Victoria Alvim
Clarrisa Melo

REVISORA

Victoria Alvim

COLABORADORA

Ana Maria Ramos

ORIENTADOR DE ESTUDO

Marco Antônio da Silva

SUPERVISORA

Ana Cláudia Colombera

PROFESSORES CURSISTAS

Cristiana Samaniego
Ezequiel Antunes
Leomar Da Silva
Kennedy Antunes
Marco Antônio da Silva
Raiane Samaniego

PROJETO GRÁFICO E DIAGRAMAÇÃO

Ismael Floriani Paul

Mborayu **6**

Kaxó Yma Guá **8**

Opy

12

Xivi re ojejogua'a va'e

16

Piragui

20

Apresentação **7**

Jaxyta Ré Ojepota Va'e

11

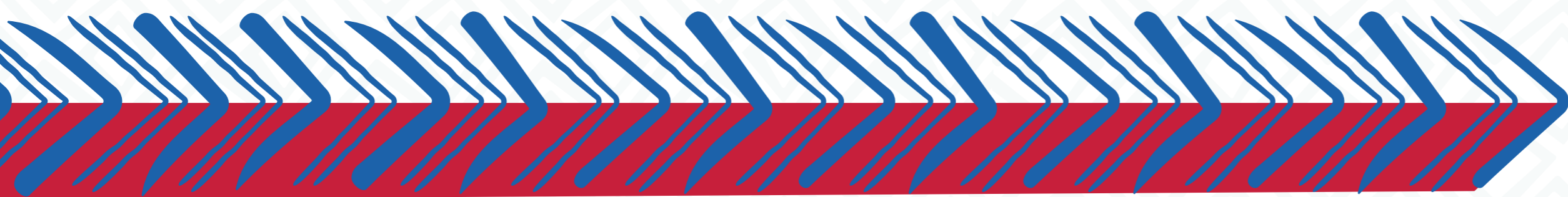
Xivi re ojejogua'a va'e

15

Evo'i

19

Mborayu

Nhaneramo ha'egui nhandejaryi kuery mã ijayu vy mborayu regua. Nhanderu mã nhanembou vy mã iporã va'e jajapo anguã yvy re. Jareko nhanderexa, nhande apyxa, nhande juru, nhande jyva, nhande py. Ha'evy mã jareko rã mborayu, nhandeayu porã anguã, nhamba'eapo anguã.

Nhanderu re nhanema'endu'a vy mã, jareko rã mborayu nhande py'a re. Ymã mã ikuai rai kãrãmboae nhopyntyvõ va'e, kokue rupi, ojokuai, mba'emo re õikontevea ramo ome'é mborayu pa'i reve. A ngui mã ikuai'i tevoi, va'eri amongue'i rive mã nhopytyvõ tevoi.

Leomar da Silva Karai Mirim

Apresentação

O objetivo do trabalho é mostrar a importância das histórias contadas pelos mais velhos, pois são todas educativas, mostrando uma realidade que é na atualidade desconhecida pelos jovens, tendo em vista que eles não têm mais o costume de procurar os xeramoí para buscar conhecimentos de nossa cultura, tradição e religião.. Todos os conhecimentos e educação repassados dentro de nossa cultura, são através da oralidade, é o nosso modo mais forte de repassar os conhecimentos gerais. Deste modo, os mitos são contados, eles são um meio de educar, pois na maioria das vezes são contos aterrorizantes, mostrando o que acontece quando não são respeitadas as regras impostas por Nhanderu para vivermos em paz no nosso dia a dia em meio a natureza.

Kaxó ymã guá

Kaxo mã ymã nguive oiko raka'é, nhande ramo kuery, nhande jaryi kuery oiporu, peixa kunumingue'i, kunha taingue'i pe omombe'u anguã mba'eixa vy pa oiko kuaa anguã, mba'epa ojapo va'erã, há'e ngui mba'e va'e pa ndojapoi rã, inhate'y he'y anguã, mba'eixa oiko vy pa ndojepotai rã, há'e va'e ramingua ha'e javi omombe'u raka'e, oiko porã'i anguã, ay peve nhande va'e kue'iry oiporu kova'e ramingua'i.

Ombopara va'e kue: Wera Mirim

Mitologia Guarani

A mitologia guarani já vem de muito tempo atrás, nossos avós usavam isso não só para assustar as crianças, mas também como base para educar os mais jovens da aldeia. Através desses mitos ensinavam o que era o certo e o errado. Os moços e as moças aprendiam que a preguiça era inimiga da saúde e da alegria, através dessas mensagens adquiriam conhecimentos e sabedorias que os ajudavam a distinguir entre o bem e o mal, e quem não seguia esses ensinamentos poderia ser levados pelos maus espíritos. Histórias e saberes que foram passados de gerações para as gerações e continuam tão vivas até os dias de hoje.

Edinho Da Silva

Jaxyta Ré Ojepota Va'eĒ

Ymã mandje oiko kunha inhengue pa ramo'i va'e, ha'e kunha'i mã oiko oiko xe va'e'. Ko'emba'i jave ramo rive ma oo xe vai ojau yy yakã re rive. Amboae kuery ovy he' re. Ixy oikuaa te nopenã. Pete ngue ju oexa vy mã oikuaa xe mba'ere pa oo riae, há'e ngui kunha'i va'e py ogueraa jepi tembi'u onhomi reve. Pete ngue mã oikuaa xe vy o mondouka ikyvy tuja, ha'e tei ndoexai mba'epa ojapo yakã re. He'e rire mã ixy ete oo vy mandje oexa imemby pe, va'eri tape meme he'y oo jepi ra'e. O ikua jai rupi, ha'ea rupi oo jepi ra'e imemby. Ha'e ramo ixy oo akykue, ha'e vy mã oexa omemby pe, ita ary oguapy ha'e vy mã imemby ojopy yvyra ombota ita re mboapy kue, kurive he' rã oé jaxyta (Caracol), há'e ramo mã ixy onhe mondyi ha'e te imemby oikuavã xypé pe ojepota vy. Ha'e ramo mã ixy ha'ea ijayu opy'apy py

-Xee mã ajukata

Ha'e rire mã imemby oo juma ngo'o py, ha'e ramoma ixy ju oo ita py oguapy ha'e ramo mã imemby ague rami ha'e ju o. ha'e vy mã yvyra ombota xypé oé ramo ojuka oinupã ojevy ju ngo'o katy. Ko'emba'i ramo, imemby oo ju tama yakã py, ixy oikuaa ae rivy nopenã oo ramo. Ha'e py ovaé ramo há'e kue py juma oguapy yvyra re ojopy, ombota juma itá re, ha'e ramo noé vei. Ha'e te oã ro te voi. ngo'o katy ojevy rive,

Ko'engue ndo'o xe vei, ipirukue rai mã porã'i, ixy oikua te nopenai omemby re oikuaa rivy are mã ha'e rami oiko ramo xamoi' oeno uka oikuaa pota anguã omondouka. Opi'á tuja ogueru anguã, oo mã are'i tavy ovae anguã. Moko ara oke ovaé anguã xeramo o apy. Ha'e py ovaé rã xeramo' oikuaa rei ae ma, ha'e vy ma ava va'e ijayu

-Xexy nekoteve' ramo aju apy reo anguã oo py.

Xeramo noendu pai ha'e ramo jogueraa. Mboapy ara hague py kunha'i va'e nda'ipo vei'i. Xeramo novae jepe vei.

Omombe'u Va'e: Kuaray Mirim.

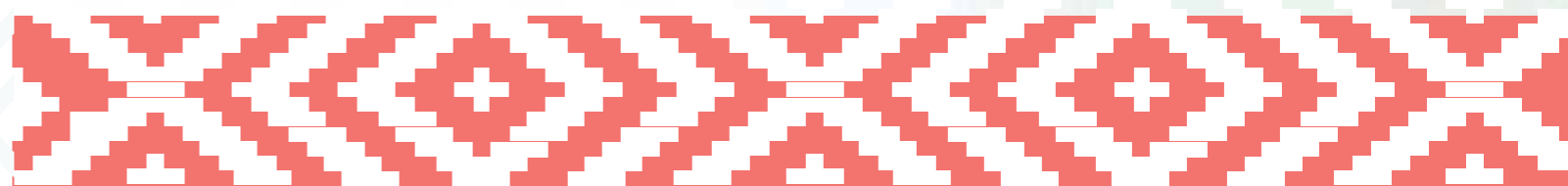
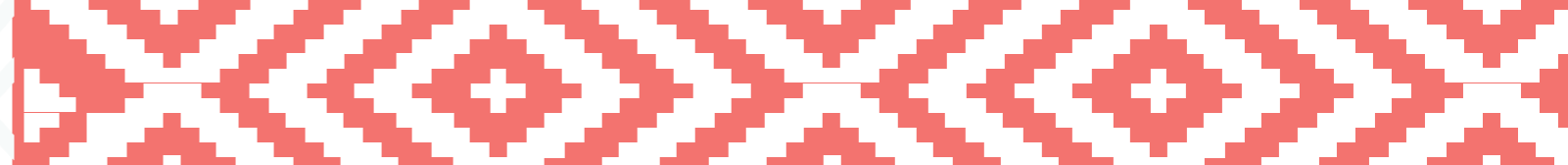

Opy

Opy ojejapo rire ma nhamboderoviá ete'i va'e pe anhõ nhaporãndu. Opy'i re ma oiko avi nhemongarai, kyingue omongarai, mba'emo ra'yi ngue, avaxi ra'yi ngue, manduvi, ei há'e ngui ka'á. Há'e va'e javi regua ete'y omongarai. Kuaray ka'aguy a'i ry jave ma kyingue'i pavé omonheytxyrõ mba'i opy re.

Nhemongarai ma oiko ara pyau re, kyingue omboerya ma oiko yvyra'ija, kunhã-karai tenonde. ha'e kuery ma oporandu porã ete'i nhanderu tenonde ngua pe. Opy'i re ma oike kuaray mbyte jave, ka'aru a'e pyt nhavõ. Ombojeroviá ve va'e ma nhemongarai mbaraete reko rã re oporandua. Pete oo ma o avi opy'i rakykue, ha'e va'e ma xondaro kuery ikuaia. Opy'i re ma oiko avi petyngua rapya. Kunha-karai ha'e ngui yvyra'ija mirim kuery.

Omombe'u Va'e kue: Karai Mirim.

Xeramoï Chico

Ymã manje oiko pete kyr va'e, ha'e vypy oporandu raka'e xeramo pe

-Xeramoï há'eva ranha'a txembo'e'i anguã apita'i anguã.

Há'e vy py xeramo ombo'e opita'i anguã, vy ma anhete opy'i rupi oiko, há'e vy py je kyri va'e oo ka'aguyre, há'e vy ojapo mondé xo'ó ka'aguy ojopy anguã, há'e vy há'e ndaiporayui, ombojy porã vy he'y rive nguive ho'u. Há'e rami riae oiko, ngoguy ngui ma nõe ve'i. Ogueru nhavo ojaty yvy kua py pyt ho'u anguã, há'erami oiko. Há'evy ma xeramo oo oma'e ijee vy ijayu

Mbae'retu há'e rami reiko.

Há'e ramõ py ojepota va'e exay vy ma kurive'i ramo exa endy, rire ma onhã oka katy, okanhy rire ma xeramo oikuaa pota ma vy, omombe'u xondaro kuery pe ojapo anguã ka'aguy mbytere monde, omo vaka u'ngue monde ojapo va'e kue py, há'e vy ma odjopy, ojopy vy ma ogueraa jurua kuery retã re, ndojukai ojepota va'e pe.

Omombe'u Va'e kue: Kerexu Poty

Xivi re ojejogua'a va'e

Ymã je oiko pete omenda'i va'e ka'aguyre. ha'e kuery ma oguereko pete kyr va'e, ha'e vy je kyr va'e ru oo ka'aguy re odjeporeka vy, ha'e vy ogueru xo'o ka'aguy. ta'y manje oke riaé ko'emba nhavõ, pyavy ma ovy ju onhenvanga ha'e vy tuu kuery ijayu...

- Mba'ere katu nhande ra'y ko'é nhavõ oke.

he'i. Ha'e vy katu ja xo'ó tuu ogueru va'e kue okanhy riae ma. Ha'e vy tuu kuery onhemondyi ma, ha'e vy manje tuu ja oikuaa pota ma. Ha'e ja oixaã rai ma ta'y re oma'e riae ma ijee mba'eve ndoexai, ha'e vy katu tuu ijayu ta'yxy pe

- Epyta oguy py, xee aata okapy ama'é mba'e va'e pa ho'u riae nhande xo'ó.

Ha'e vy ja ko'é jave ogueru yvyra omboakua pa ma, ha'e rire ja pyt jave oo oka py oarõ oiny, ha'e vy katu ja tuvixa rai va'e ova'é xo'ó ho'u iny, tuu oma'é rive, ha'e vy oguy katy oo oiny, ha'e rã tuu oma'e mbegue ikua'i ngui, ha'e rã ta'y aetu ra'e ho'u jepi ra'e, ha'e vy oo oguy py, oike vy ta'y re oma'é rã ta'y oke merami, ha'e rã tuu onhenõ ju ngua'y xy yvy re rã ta'yxy oporandu

- Rexa pa?

ha'e rã ha'e ijayu ko'erã ma xeayu ta he'i. Ha'e vy ha'e kuery oke, ja ko'e ma jave ha'e kuery ovy oiny, ha'e rã ime ijayu

- Ndepy'a guaxu ke.

Ha'e rã ta'yxy ijayu

- Mba'e pa ho'upa jepi nhande xo'ó ra'e?

ta'y xy ijayu reve axé, axé te ma, ha'e vy tuu ijayu

- Xivi re aetu ojepota.

he'i. Ha'e rã ixxy ijayu

- Ha'e vy ay mba'e tu jajapo ta.

Ha'e rã ime ijayu

- A ma oke jave jajuka rãema.

Ha'e rã ta'y xy ijayu

- Txee ma ndaipotai rejuka.

He'i. Ha'e vy tuu ijayu

- Jaa jaipou ndexy kuery.

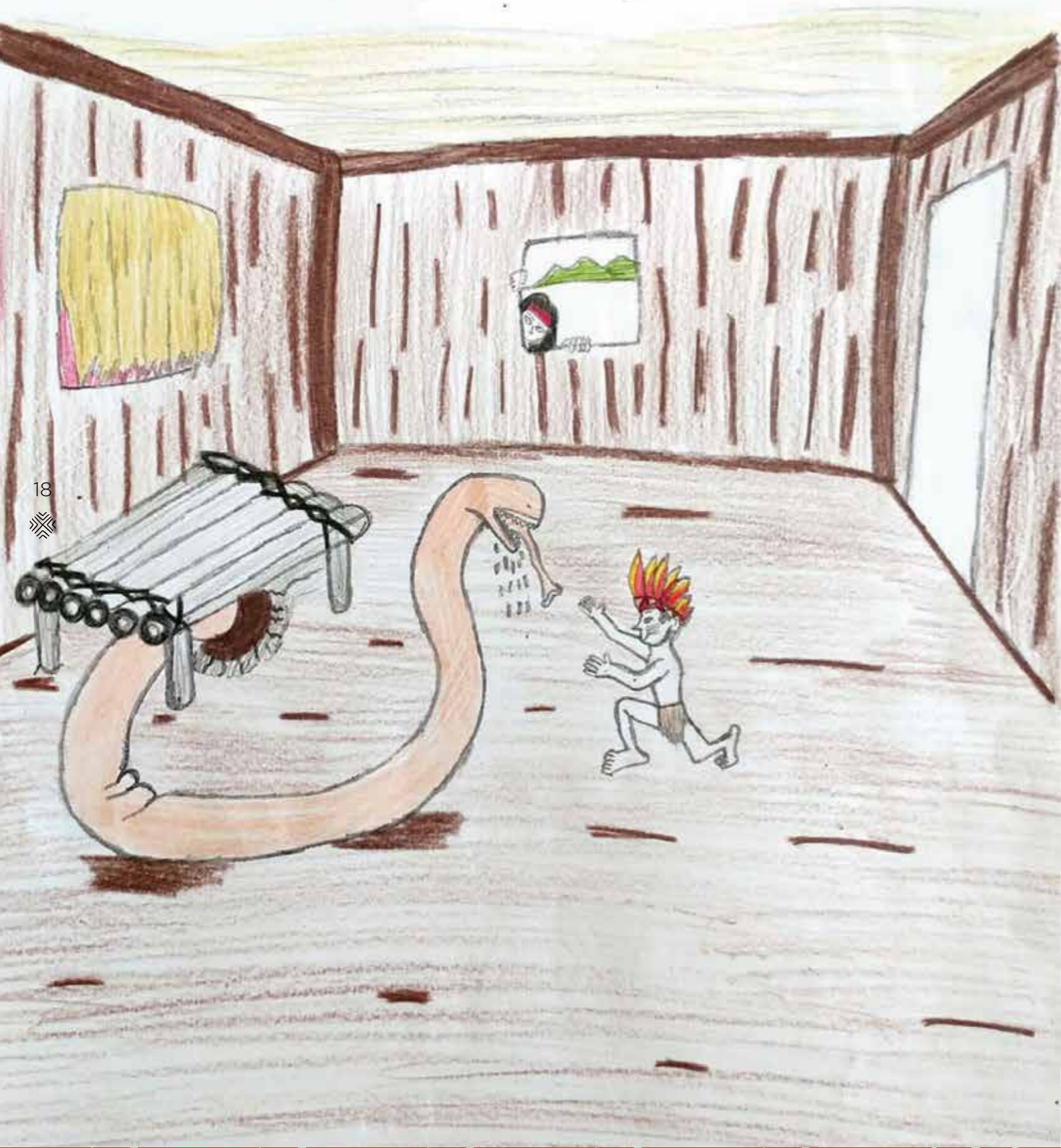
he'i. Ha'e rã jogueraa, moko pyau rire ma ovae tekoa mboae py. Ha'e rã ta'y opyta oo py ae. ha'e vy tuu ja oo omombe'u xondaro kuery pe ha'e ngui xamo pe. Ha'e rã jogueraa a'ea py oma'é vy, tuu ma opyta ta'y xy reve, ta'y oixaã aa he'y, a'e vy ja xondaro kuery jogueraa, oke javete'i ovae, ha'e vy ja oo re omo tata, ha'e vy ojuka ma. A'e rire katu ta'yxy ijayu

- Jaa ma oo py, jaa ma nhama'e nhande ra'y re.

he'i. a'e rã jogueraa ha'e vy ja ovae ma rã oo ataximba iny rã ta'yxy axe vy ja ndoiko porãi ogueraa opy'i omoataximba rire a'e veve ju.

Omombe'u Va'e kue: Jaxuka Mirim.

Evo'i

Ymã manje oiko ava va'e manje hembiaapo va'e opa mba'e py, hembiaapo kure manje ngupa guyry rive omo, há'evy ma pete ngue ixy oipei vy omomyi ikure kure'i ramo onhendu rei, há'e te ixy ndoikuaa potai há'e ramo oiko há'e rami, pete ngue kyingue onhe vanga vy oipe'apa rá je ikua o, ixy yy ombopupu vy onhoe evo'i o apy, há'e vy py ava va'e iporaiau vy há'e ramo omano.

Omombe'u Va'e kue: Wera Mirim.

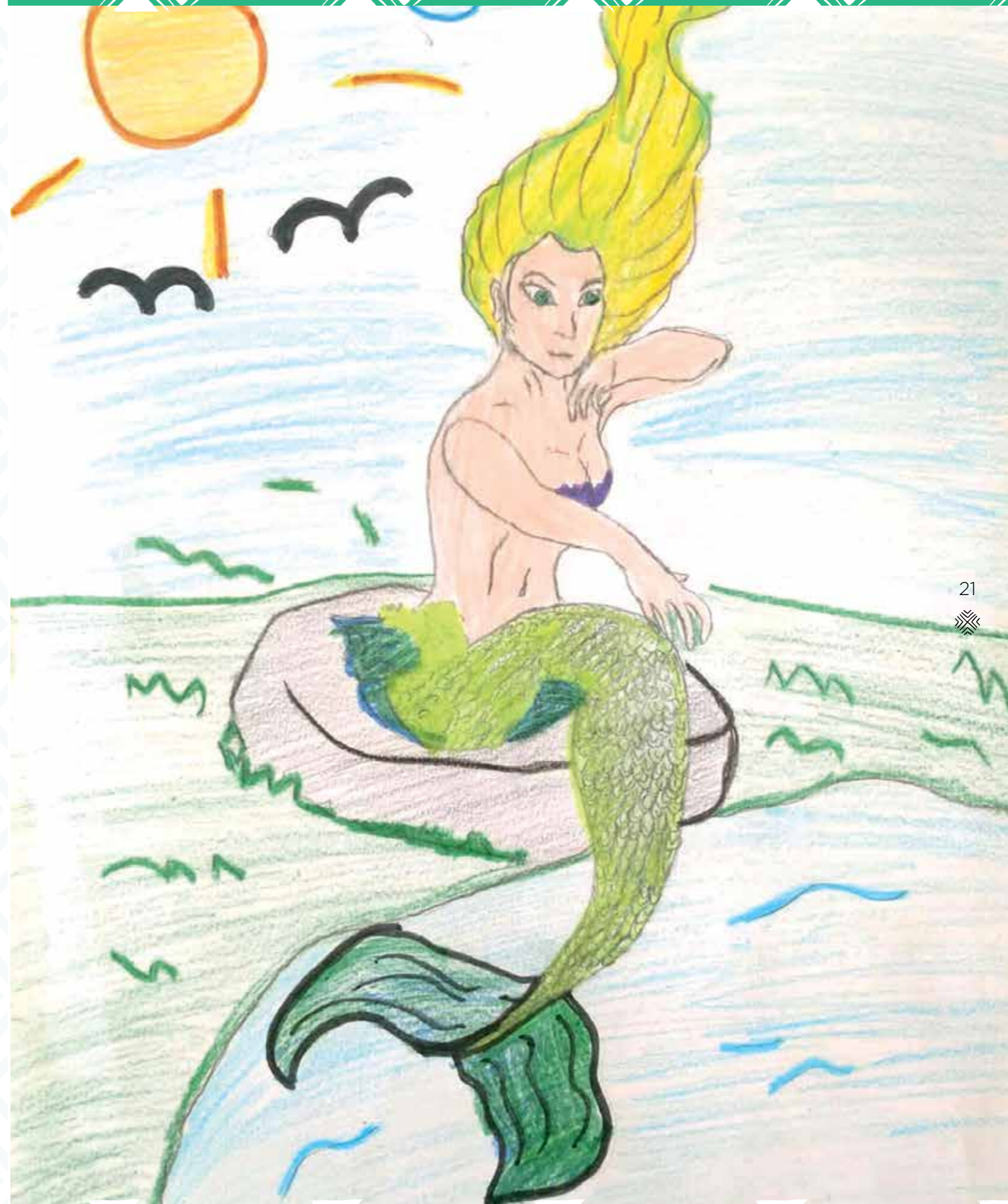

Piragui

Yma manje oiko moko omenda'i va'e. Tayxy ojo'ei ime oo pira jopo'i vy. Va'e ri noveno'e mba'eve.

Pete ara oo oka'a yy py, há'e ramo ma piragui ova'e ko'emba ojopo'i apy. Há'e ramo ava va'e onhemondyi há'e rire piragui ijayvu -Pira'i devy pe ame'é ta va'e ri ndee vy ma nderajy eme'é xevype. Ava va'e ngoopy ajevvy vy, omboaxy ngua'y xy vy há'e rive oo piragui revê.

Omombe'u va'e kue: Wera Mirim.

GOVERNO DE
SANTA CATARINA
SECRETARIA DE ESTADO
DA EDUCAÇÃO

SECRETARIA DE
EDUCAÇÃO CONTINUADA,
ALFABETIZAÇÃO, DIVERSIDADE E INCLUSÃO

MINISTÉRIO DA
EDUCAÇÃO

